HELHETSSYN PÅ MÄNNISKAN

Gunnar Kylén

33/293 C

FUB:S
FORSKNINGS
STIFTELSE

HELHETSSYN PÅ MÄNNISKAN

Gunnar Kylén

33/293 C

FUB:S
FORSKNINGS
STIFTELSE

Stiftelsen ala
Gävlegatan 18 C
11 S 30 Stockholm

tel 08-508 866 86

Tryckningar
Första, 1979; Andra, 1980; Tredje, 1981; Fjärde, 1982; Femte, 1983
Sjätte, 1983: Sjunde, 1984; Åttonde, 1985; Nionde, 1988; Tionde, 1991;
Elfte, 1994; Tolfte, 2006; Trettonde, 2008

ISBN 91-7670-006-2
© Stiftelsen ala, 2008

Det var Riksförbundet FUB som år 1964 startade forskningsstiftelsen ala. Ala betyder Anpassning till Liv och Arbete. Anledningen till detta namn är att vi ursprungligen bestod av ett inackorderingshem (Liv) och en skyddad verkstad (Arbete) samt forskning knuten till denna verksamhet (Anpassning).

Sedan 1968 blev forskning och utvecklingsprojekt ala:s enda verksamhet. Ala flyttade då också från Uppsala till Stockholm.

Ala blev en forskargrupp vid pedagogiska institutionen på Lärarhögskolan i Stockholm. Forskargruppen leddes av Gunnar Kylén som var föreståndare för ala. Hans forskning och hans doktorsavhandling, Psykiskt utvecklingshämmades förstånd, från maj 1974, utgör än i dag den viktiga grunden för pedagogiska utvecklingsprojekt inom stiftelsen. Ala har bedrivit psykologisk pedagogisk forskning kring utvecklingsstörning genom att beskriva funktionsnedsättningens karaktär, dess psykologiska konsekvenser för personlighetsutvecklingen, hur individ och miljö samverkar samt hur miljön bör anpassas till individens behov.

Sedan 2006 bedrivs inte forskning inom stiftelsen ala. I dag samverkar stiftelsen med forskare vid olika universitet och högskolor. Genom att öka kunskapen om funktionsnedsättningen utvecklingsstörning vill vi förbättra förståelsen och förutsättningarna i livet för personerna själva.

FUB:s forskningsstiftelse ala utgör i dag en del av den utvecklingsenhet som finns på riksförbundets kansli.

Med denna återblick önskar vi skapa en förståelse för att beteckningar på funktionsnedsättningen och liknande, inte är den aktuella i Gunnar Kyléns skrivning. Kunskaperna är dock lika aktuella i dag som då denna skrift kom till.
Det är med stolthet vi presenterar den trettonde upplagan av
Helhetssyn på Människan.

Iren Åhlund
Verksamhetsansvarig
FUB:s forskningsstiftelse ala
Februari 2008

INNEHÅLL

	FÖRORD	9
l	INLEDNING	11
1.1	ATT LÄRA KÄNNA MÄNNISKAN	11
1.2	HUR MATERIALET KAN ANVÄNDAS	13
1.3	INTEGRITET	13
2	ÖVERSIKT AV ARBETSSCHEMAT	14
3	PERSONASPEKTER	18
3.1	PSYKISK BESKRIVNING - EN ÖVERSIKT	18
3.1.1	Sinnesupplevelser (P l)	21
3.1.2	Känslor (P 2)	22
3.1.3	Behov (P 3)	23
3.1.4	Begåvning (P 4)	24
3.1.5	Känslobearbetning (P 5)	25
3.1.6	Kunskaper (P 6)	26
3.1.7	Attityder och intressen (P 7)	27
3.1.8	Självkunskap (P 8)	27
3.1.9	Självkänslan (P 9)	28
3.1.10	Beslutstänkande (P 10)	30
3.1.11	Handlande (P 11)	31
3.2	BIOLOGISK BESKRIVNING - EN ÖVERSIKT (B)	33
3.2.1	Checklista	33
4	MILJÖASPEKTER	35
4.1	ÖVERSIKT	35
4.2	BOENDET (M l)	36
4.3	SKOLAN (M 2)	36
4.4	ARBETE/SYSSELSÄTTNING (M 3)	37
4.5	FRITID (M 4)	37

5 SAMSPELSASPEKTER 39
5.1 ÖVERSIKT 39
5.2 SOCIALT SAMSPEL (S l) 39
5.3 SAMSPELET MED DEN FYSISKA MILJÖN (S 2) 40
5.4 ÅTGÄRDER (S 3) 41

6 BREDVIDLÄSNING 44

Bilaga l ARBETSSCHEMA 46

Litteratur från Stiftelsen Ala 52

FÖRORD

Förståelse kräver både känsla och kunskap. Men känsla och kunskaper samspelar. Om man känner något för en person vill man gärna kunna mer om hennes bakgrund, känslor och tankar. Om man lär känna en person väl leder detta ofta till en känslomässig sympati.

Gravt förståndshandikappade är i alla viktiga avseenden lika alla andra. Men förståndshandikappet gör att de i några avseenden markant skiljer sig från de normalbegåvade. T ex så upplever de verkligheten på ett mycket konkret sätt utan perspektiv och de klarar ej eller har svårt för bilder och tal. Ofta överskattar man begåvningens betydelse.

För att förstå den gravt förståndshandikappade är det mycket viktigt att vi känner hela människan. Vi måste förstå begåvningens roll för hennes verklighetsuppfattning, dvs vad hon förstår och inte förstår av sin omvärld och vad det betyder för henne i umgänget med medmänniskor och ting.

Jag hoppas att det här materialet skall kunna vara till hjälp när det gäller att bättre förstå den gravt förståndshandikappade. Jag hoppas även att det skall hjälpa oss att förstå andra människor och oss själva.

Detta arbete har en lång förhistoria. Vid fallkonferenser i ALA-stiftelsens hem och verkstäder i Uppsala tyckte jag att kunskaperna behövde struktureras bättre. I samarbete mellan psykologer, vårdpersonal, arbetsledare och flera andra utvecklades ett mer systematiskt sätt att analysera problemen.

Genom anslag från Stockholms läns landstings omsorgsnämnd fick jag möjlighet att pröva och vidareutveckla metoden. I samarbete med personal på Carlslunds vårdhem fortsatte utvecklandet av arbetet.

Parallellt har jag utvecklat den teoribildning som behövts. Metoden bygger ju på att teori och erfarenhet samverkar. Personalens praktiska kunskaper får struktur genom teorin, teorin får innehåll genom personalens praktiska erfarenheter. I princip var metodiken klar i och med detta. Självklart sker hela tiden en

utveckling i en enskilda detaljer. Dokumentationen av arbetet var emellertid länge långt ifrån klar. Den består nu av arbetsrapporter, teorirapporter och handledning. En redogörelse för dessa rapporter finns sist i denna rapport.

Stöd och synpunkter har jag bl a fått av Margareta Finnhammar, Maj Thorsell och Owe Rören. Det är således många som varit behjälpliga med detta arbete. En betydelsefull granskning och redigering har slutligen Ylva Julen och Ann-Kristin Westman gjort.

Gunnar Kylén

1 INLEDNING

1.1 ATT LÄRA KÄNNA MÄNNISKAN

Människan deltar med hela sin personlighet i ett samspel med miljön.v Utveckling av känslor, sociala färdigheter och intellektuell förmåga hänger nära samman. Varje ny situation som en människa kommer i, varje ny uppgift hon ställs inför och på det sätt vilket det sker, får konsekvenser för kunskaper och begreppsbildning. Det ger också människan kunskaper om sig själv som individ.

Det här materialet, som vi kallat ”Helhetssyn på människan”, är tänkt att användas i fortbildning. Meningen är att vi som deltar i denna fortbildning genom ökade kunskaper och diskussioner med varandra, ska lära oss att på bästa sätt ta vara på den gravt förståndshandikappades förutsättningar. Detta kräver en helhetssyn på individen.

När vi ska skaffa oss en sådan helhetsbild av den förståndshandikappade måste vi ha ett mönster att gå efter. Ett sådant mönster, eller schema, har utarbetats vid ALA. Det är detta schema vi ska arbeta efter. Schemat omfattar dels en beskrivning av personen, dels en beskrivning av miljön. Sist i schemat tas samspelet mellan person och miljö upp.

Avsikten med schemat är att vi bättre ska förstå gravt förståndshandikappade och vår roll i deras liv. Schemat hjälper oss att strukturera vår planering samt att finna åtgärder som förbättrar den förståndshandikappades miljö och ökar hans förmåga att utvecklas.

1.2 HUR MATERIALET KAN ANVÄNDAS

Fortbildning kan ha flera syften. Ett viktigt syfte är att höja kvaliteten i verksamheten och därmed ge de förståndshandikappade bättre livsbetingelser. Ett annat viktigt syfte är att tillfredsställa personalens behov av ökade kunskaper för att den egna arbetsinsatsen ska bli mer meningsfull. Detta syfte samverkar med det första.

Vi tror att utbildning som utgår från den förståndshandikappades problem i vardagssituationer har bäst förutsättningar att skapa intresse och önskan att tillägna sig kunskap hos deltagarna. Om vi utgår från vardagen får vi dessutom ett konkret innehåll som underlättar inlärning och förståelse.

Gången i en sådan utbildning blir följande:

1. Man utgår från ett faktiskt problem i vardagen. Det kan vara svårigheter att förstå den förståndshandikappade eller problem som är knutna till arbetssituationen eller miljön. Problemet formuleras.

2. Då man formulerar problemet får man en önskan att genom nya och bättre kunskaper få insikt i vad som ligger bakom problemen.

3. De kunskaper som man upplever att man behöver för detta ändamål samlar man in med hjälp av handledare, studiematerial, konsultationer, diskussioner etc.

4. Man använder de nya kunskaperna i del praktiska arbetet och provar vad de är värda.

Med hjälp av schemat ska vi försöka arbeta på detta sätt. Det är viktigt att alla som känner den förståndshandikappade är med. Samarbete mellan boende och dagverksamhet är nödvändigt för att vi skall lyckas.

Arbetsschemat ger strukturen, deltagarnas praktiska erfarenhet ger innehållet. Schemat bygger på teori, deltagarnas kunskaper på erfarenhet. Tillsammans får kunskaperna struktur, och strukturen praktiskt innehåll.

Det är bra om någon i gruppen har möjlighet att förbereda träffarna genom att gå igenom arbetsschemat och tänka över de olika avsnitten. Materialets uppläggning gör att det är önskvärt med medverkan av en psykologiskt skolad person med kännedom om personlighetsdynamik och personlighetsutveckling.

Man bör ägna tillräcklig tid åt varje moment i beskrivningen. Schemat kan kompletteras och revideras efter behov.

1.3 INTEGRITET

Identiteten är den uppfattning vi har om oss själva. Vissa delar av denna självuppfattning vill vi inte lämna ut till vem som helst därför att de upplevs som något mycket personligt. Den förståndshandikappades rätt till integritet kan leda till konflikter mellan den personal som arbetar med honom. Kanske tvekar man att delge andra viss information även om det skulle gagna den det gäller. Man vill begränsa antalet personer som skall informeras.

Gravt förståndshandikappade ställs emellertid ofta utanför gängse krav på integritet. Det beror nog vanligen på att man tror att ”de ändå inte förstår vad del handlar om”. Man känner inte att man genom att låta dem ”deltaga”, eller genom att man ”informerar” dem gör dem delaktiga i de frågor som diskuteras. Det skulle kännas som skenåtgärder, vilket ofta är en riktig slutsats.

På grund av sitt handikapp är den gravt förståndshandikappade extremt utlämnad till omgivningen. Men denna utsatthet får inte göra oss handlingsförlamade. Han behöver vår förståelse. Vi behöver ibland tala med andra om honom för att kunna förstå honom, Vi måste diskutera honom med andra för att vi bryr oss om honom.

Vi måste lita till våra känslor för honom, vår egen och våra arbetskamraters förmåga till inlevelse. För att vi ska kunna visa hänsyn krävs att vi försöker sätta oss in hans ställe. ”Hur skulle jag känna det om jag var i hans situation”?

Kan vi inom arbetslaget prata om dessa känslor? Kan vi diskutera med varandra aven när något i samspelet mellan oss och den förståndshandikappade gått snett?

Om man väljer att göra anteckningar när man arbetar med materialet är det viktigt att tänka på att detta är ett arbetsmaterial och ingen bilaga till journal eller elevakt.

2 ÖVERSIKT AV ARBETSSCHEMAT

För att förstå den förståndshandikappade behöver vi lära känna hans psykiska och fysiska egenskaper, miljön och samspelet dem emellan (se figur 1 och 2).

De *psykiska egenskaperna* är förmåga till sinnesupplevelser, känslor, behov, tänkande och minne. Dit räknas också handlandet, närmare bestämt förmåga till handlande och vilket handlande man väljer i olika situationer (se vidare avsnitt 3.1.).

De *fysiska egenskaperna* är t ex hälsa och kondition. Vilken hälsa och kondition en person har beror på hur de enskilda biologiska systemen fungerar; muskelfunktionen, nervsystemet, ämnesomsättningen etc.
Hälsan och konditionen är också beroende av den fysiska utvecklingen. Ibland är det av betydelse att veta den biologiska orsaken till förståndshandikappet, den så kallade etiologin (se vidare avsnitt 3.2.).

Vi måste också känna till den *sociala* och den *fysiska* miljön (se avsnitt 4). Den sociala miljön är medmänniskorna. I första hand de som står den förståndshandikappade närmast; föräldrarna, syskonen, kamraterna och boendepersonalen. I andra hand sådana som spelar en viktig roll vissa tider på dygnet, såsom lärare, arbetsterapeuter, arbetsledare och fritidsledare. Till dessa kommer de som gör en begränsad men viktig insats, såsom talterapeuter, sjukgymnaster och psykoterapeuter. Men även t ex institutionsföreståndare, administratörer, ekonomer, ja till och med omsorgsko
ntorets personal och politikerna är av betydelse. Alla spelar var och en på sitt sätt en roll i den förståndshandikappades liv. Hur den förståndshandikappade har det beror bl a på samspelet och kontakten mellan dem, deras förmåga till samarbete, kunskap och förståelse för förståndshandikapp. Därför måste de alla fråga sig hurdan de är mot den förståndshandikappade, vilken inställning de har, hur mycket de förstår av hans problem, hur mycket de kan, vad de gör för honom och hur de gör det.

Nu är det inte bara människorna som spelar in. Den *fysiska miljön* har också sin betydelse. Hur ser bostaden ut? Vilka ägodelar är hans och var förvaras de?

Hur ser matsalen och toaletten ut? Vilka möjligheter ger vi honom att leva sitt dagliga liv? Vi måste också se hur skolan och arbetslokalerna är utformade och hur vägen till skolan, arbete eller sysselsättning ser ut.

Det är hela tiden frågan om ett *samspel mellan person och miljö*. Om det brister i samspelet får den förståndshandikappade problem. Detta kallas för störningar. Man skiljer på hämning, skada och störning. En *hämning* är när en förmåga utvecklas långsamt, som t ex begåvningshämning eller begåvningshandikapp, på grund av hämning. En *skada* är det när kroppen skadats på något sätt som t ex synskada, muskelskada eller hjärnskada. Man kan ha ett begåvningshandikapp på grund av hjärnskada. Om samspelet mellan en person och dennes miljö går dåligt eller om samspelet 1 en person mellan dennes olika egenskaper går dåligt kallas det för *störning.* Sådana störningar visar sig ofta i form av ilska och ”dåligt humör”, nedstämdhet, oro, undergiven vädjan, håglöshet, psykosomatiska besvär, stereotypier och självdestruktivitet.

Avslutningsvis ska vi diskutera vilka åtgärder som kan vidtas. I första hand ska vi fundera över vilka åtgärder som är *önskvärda*, oberoende av resurserna.
Först därefter ska vi se vad som går att genomföra.

För var och en av schemats avdelningar finns ett särskilt avsnitt som beskriver mer i detalj vad som ska tas upp. Men naturligtvis kan man ta upp allt som känns viktigt. Om du inte vet precis var en speciell detalj passar in, spelar det inte så stor roll.

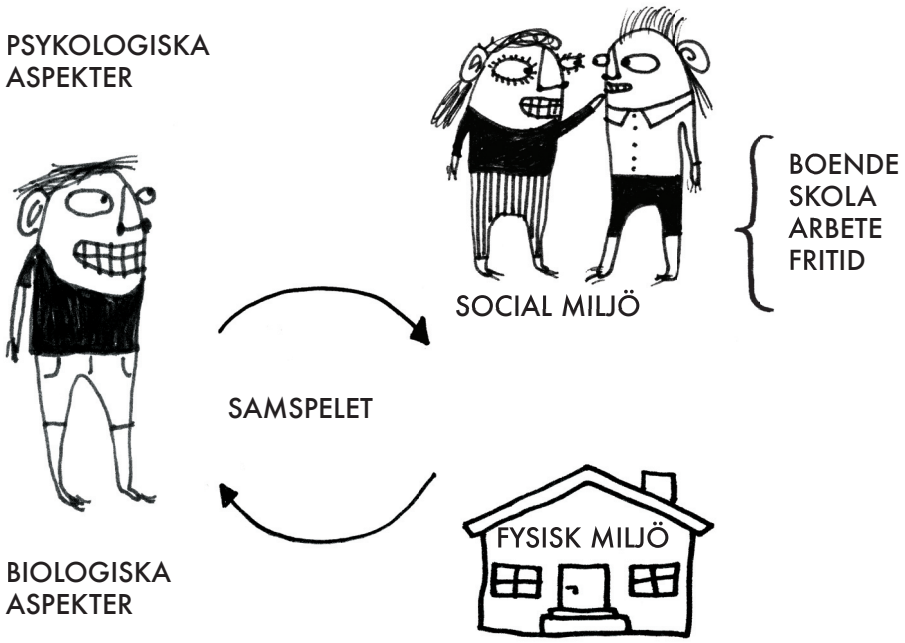

DEN ALLMÄNNA PROBLEMSTRUKTUREN

1. De psykiska egenskaperna, deras struktur, samspel och utveckling (P)
2. De fysiska egenskaperna, deras struktur, samspel och utveckling (F)
3. Miljöns struktur, samspel och utveckling (M)
4. Samspelet mellan person och miljö (S)

PERSONEN

Struktur

P 1 sinnesupplevelse
P 2 känslor
P 3 behov
P 4 begåvning
P 5 känslobearbetning
P 6 kunskaper
P 7 attityder
P 8 självkunskap
P 9 självkänsla
P 10 beslutstänkande
P 11 handlande

} dynamik och utveckling

Struktur

B 1 biologisk orsak
B 2 hälsa
B 3 kondition
B 4 hud och slemhinnor
B 5 rörelseapparat
B 6 matspjälkningsapparat
B 7 utsöndring
B 8 cirkulation
B 9 andning
B 10 hormonella funktioner
B 11 fortplantningsapparat
B 12 nervsystem
B 13 sinnesorgan

} dynamik och utveckling

MILJÖN

Dynamik och utveckling i:
M 1 boende
M 2 skola
M 3 arbete
M 4 fritid

S 1 socialt samspel
S 2 samspel med den fysiska miljön
S 3 begreppslig kommunikation
emotionell kommunikation
hantering
fysisk påverkan
begripande
utbyte (gratifikation)

3 PERSONASPEKTER

3.1 PSYKISK BESKRIVNING - EN ÖVERSIKT

Det finns en rad olika förmågor som är psykologiskt intressanta. Exempel på sådana är förmågan att uppfatta vad som händer utanför och inuti en själv, förmågan att bearbeta de intryck man får och dessutom minnas dem samt förmågan att handla.

Förmågan att uppfatta vad som händer, är naturligtvis starkt knuten till **sinnesupplevelserna** (P l). Sinnena, t ex syn och hörsel, informerar framför allt om det som händer i omvärlden. Därför är det viktigt att veta hur sinnena och sinnesupplevelserna fungerar.

Uppgifter om vad som händer inom oss kallas känslor och behov. **Känslorna** (P 2) är olustiga eller lustbetonade, oangenäma eller angenäma. Det gör att de också får en motiverande betydelse - man vill slippa de oangenäma känslorna och uppleva de angenäma. Information om de fysiska behoven är också en slags känslor. De är liksom känslorna angenäma eller, om de inte tillfredsställs, oangenäma.

Behoven (P 3) är alltid knutna till olika mål. Vi vet vad vi skall göra åt t ex den olust som kallas hunger eller trötthet.

Sinnesupplevelserna, känslorna och behoven skickar alla sina signaler till *förståndet* där de bearbetas. Det är förståndet som förklarar vad det är man känner. Det nyfödda barnet registrerar vad det ser eller hör, men det kan inte tolka sina upplevelser. Det är något man måste lära sig och det är i förståndet inlärningen sker. Förståndet förstår alltså, under förutsättning att det har lärt sig tyda sinnesupplevelserna, känslorna och behoven.

Förståndet brukar delas upp i minne och tänkande. I *tänkandet* bearbetas intrycken. Man brukar tala om **känslobearbetning** (P 5) som sker på känslornas villkor och om **begåvningen**, begreppstänkande eller logiskt tänkande (P 4).

Ett beslut fattas normalt först efter det att man tagit hänsyn till såväl de logiska faktorerna, den yttre verkligheten som känslorna och behoven. Detta innebär att även **beslutsfattande** (P 10) är en del av tänkandet.

De känslor, behov och sinnesintryck man upplever har man nytta av att komma ihåg för att använda vid senare tillfällen. Därför sker en inlärning, det vill säga upplevelserna läggs in i *minnet*.

Man skiljer på långtidsminnet och korttidsminnet. I långminnet bygger man upp bilder och värderingar av sig själv och omvärlden. Långtidsminnet kan alltså delas upp i självföreställningar (**självkänsla** /P 9/ och **självkunskap** / P 8/) och omvärldsföreställningar (**kunskaper** /P 6/ och **attityder** /P 7/).

När ett beslut väl är fattat är det **handlandet** (P 11) som med hjälp av rörelseförmågan verkställer beslutet.

Sist i detta avsnitt görs en analys av samspelet mellan de olika psykologiska egenskaperna.

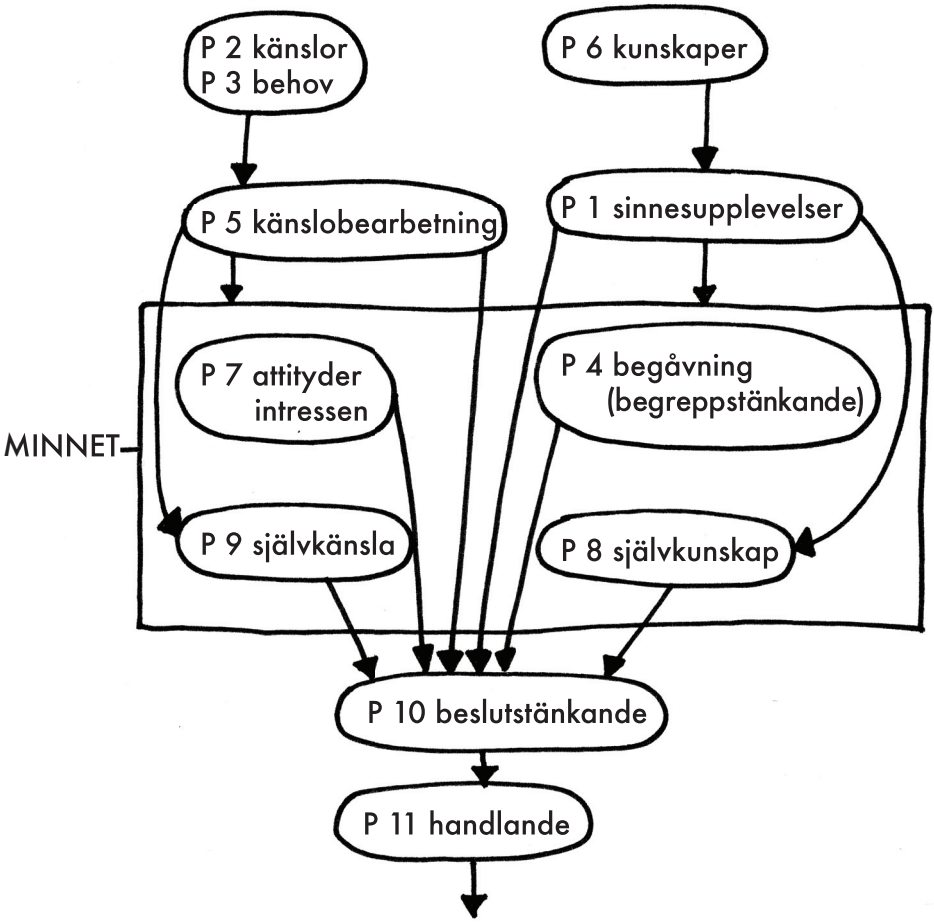
P 2 känslor
P 3 behov
P 6 kunskaper
P 5 känslobearbetning
P 1 sinnesupplevelser
P 7 attityder
intressen
P 4 begåvning
(begreppstänkande)
MINNET
P 9 självkänsla
P 8 självkunskap
P 10 beslutstänkande
P 11 handlande

3.1.1 Sinnesupplevelser (P l)

Man brukar tala om våra fem sinnen. I själva verket har vi nio. Dessa nio sinnen är syn, hörsel, smak, lukt, smärta, temperatur, beröring, balans och muskelsinne. Balansen och muskelsinnet tas inte upp här, eftersom de är så nära knutna till handlandet och rörelseförmågan.

Många förståndshandikappade har aldrig gått igenom en ordentlig synundersökning. Föräldrarna och personalen har kanske bara konstaterat att *synen* rent allmänt ser ut att fungera. Men vi måste gå vidare och fråga oss om han lägger märke till sådant som han rimligen borde observera, se hur nära han håller saker som han tittar på och så vidare. Finns minsta tvekan om hans syn, ska vi kontakta läkare och be att få en undersökning. Det händer allt för ofta att förståndshandikappade som behöver glasögon inte får det, därför att människorna omkring dem inte är uppmärksamma.

Med *hörseln* är det likadant. Man måste vara mycket observant. Det händer att förståndshandikappade med dålig uppmärksamhet förklaras lida av bristande intresse eller slöhet, när det i själva verket har rört sig om en hörselskada.

Hur *smak* och *lukt* uppfattas kan vara svårt att avgöra, speciellt om den det gäller inte själv kan beskriva upplevelsen. Ofta kan man i alla fall se om han föredrar vissa maträtter, vissa kryddor, godsaker och så vidare. Vi kan också ge akt på hans reaktioner inför mediciner med olika smak och lukt.

Några visar väldigt tydligt att de känner *smärta* när de slår sig eller när de får en spruta. Spända personer brukar känna smärta starkare än mera avspända. Motsatsen finns också, människor som inte visar någon reaktion när de rimligen borde känna smärta. Det är svårt att avgöra vad detta beror på.
Det kan bero på att de inte bryr sig om vad de känner, eller att de på något paradoxalt sätt tycker om smärtan. Under alla omständigheter är det viktigt att veta hur den person du beskriver reagerar inför smärta.

Temperatursinnet registrerar hur kallt och varmt det är. När man vill veta hur temperatursinnet fungerar kan man kontrollera reaktionen på vann eller kall mat och varmt eller kallt vatten.

Beröringssinnet har att göra med känsligheten i fingrarna och kroppen. Detta sinne registrerar även små detaljer och lätt beröring på kroppen.

3.1.2 Känslor (P 2)

I det här avsnittet har känslorna men inte sättet som vi hanterar känslorna på - temperamentet - inkluderats. Det finns många olika känslor och många olika indelningar av känslor. Ta med dem du kommer på. Några olika uttryck för känsla är speciellt viktiga. Det är glädje, lugn, oro, ilska, nedstämdhet och rädsla. Alla dessa bör du ta med. Det är ingen större mening med att fråga sig om en människa är glad eller ilsken. Fråga i stället om han är *glad*, hur ofta och när han visar det. Det kan kanske sägas så här; han är sällan glad, men när han är glad är det i samband med mat, när mamma och pappa kommer och hälsar på eller när han får göra utflykter.

Om *lugnet* kanske det kan sägas att han periodvis är lugn, men att han är orolig på kvällarna innan han ska gå och lägga sig. Beträffande *ilskan*, att han är arg när något går honom emot. Ibland blir han väldigt arg och det kan vara svårt att förstå varför. Men ser man närmare efter, finns det alltid en orsak till hans ilska. Ilskan kan visas utåt mot omvärlden. Men den kan också visas inåt, i form av självdestruktivitet, det vill säga ilska mot sig själv.

Eventuell *nedstämdhet* ska vi också ta upp och beskriva, när den i så fall kommer, hur ofta och hur den visar sig. Kanske har han långa perioder av nedstämdhet, då han är håglös och inte känner lust för någonting. När det gäller *rädslan* behöver vi veta om han visar rädsla någon gång, hur rädd han då är och för vad. Han kanske är rädd för mörker, ny personal eller någon kamrat på avdelningen.

Om en person har bekymmer visar det sig i känslorna. Är samspelet mellan personen och omvärlden dåligt får han praktiskt tagit alltid känslobekymmer. Han får störningar i den känslomässiga anpassningen, det vill säga den allmänna anpassningen. Betydelsen är densamma. Men kanske är det bättre att här använda begreppet *emotionell anpassning*, eftersom dessa problem alltid är känslomässiga.

3.1.3 Behov (P 3)

Precis som känslorna störs ofta behoven när samspelet med omvärlden är problematiskt. Därför är det viktigt att förstå känslor och behov hos människan. Det är de som tydligast visar när man har bekymmer. Det finns en mängd olika behov. Några är trötthet, sömn, hunger, aptit, naturbehov och sexuella behov.

När det gäller *trötthet och sömn* talar man om insomnande, sömn och uppvaknande. Svårigheter att somna har många människor och det är inte så allvarligt, om inte sömnen under länga perioder blir förstörd. Problem med insomnandet beror ofta på att dagens bekymmer finns kvar i tankarna. Kanske dyker nya problem upp från minnet när det blir tyst och lugnt, när sinnen, känslor och behov inte längre är sä påträngande. Sömnbesvär är lite allvarligare. Nattskräck och mardrömmar är ett naturligt sätt att reagera om man har det svårt. Så gott som alla har ibland svårigheter att vakna på morgonen. Man är trött och vill gärna sova ett tag till. Men har den person som beskrivs ovanligt svårt att vakna eller vaknar med stor olust, är det ett tecken på att han inte mår bra.

Beträffande *hunger och aptit* vill vi veta om hungern är nyanserad och om aptiten är avpassad till hungern. Vidare om han ständigt vill äta - eller om han tvärtom lider av bristande aptit. Dålig matlust kan till en del bero på de förståndshandikappades begränsade möjligheter att själva bestämma vad de ska äta. Mänga kan ju inte ens själva tala om vad de gillar och vad de ogillar. Självfallet kan de uttrycka det på andra sätt.

Hur vi klarar *naturbehoven* är av avgörande betydelse för vår förmåga att klara oss själva. En grundförutsättning är att förstå när man är kiss- eller bajsnödig och att veta vad man ska göra då.

När det gäller de *sexuella behoven* bör vi försöka bilda oss en uppfattning om vilken typ av sexuella intressen han har. Om han inte visar några sexuella intressen överhuvudtaget, kan det bero på att vi inte lagt märke till det eller att han är väldigt hämmad. Hans intresseinriktning ska bedömas i förhållande till åldern. Vi bör också känna till hur han klarar av sina sexuella behov.

Både när det gäller hunger och aptit, naturbehov och sexuella behov, kommer givetvis våra egna reaktioner, vår egen osäkerhet in i bilden. Alldeles speciellt gäller det de sexuella behoven. Om man inte själv har klarat av sina behov på

ett tillfredsställande sätt kan det vara svårt att vara förstående och hjälpsam när det gäller de förståndshandikappades behov.

3.1.4 Begåvning (P 4)

Till förståndet hör tänkandet och minnet. I tänkandet bearbetar man sina intryck och i minnet bevarar man dem. Tänkandet brukar delas in i minst två typer, känslotänkande och begåvning. *Begåvningen* är det logiska tänkandet, som också kallas intelligens eller begreppstänkande. Det är just i begåvningen som de förståndshandikappade har sitt handikapp. Många av de andra störningar, som de ofta har, är följder av handikappet i begåvningen. Det kan vara egna medfödda tilläggshandikapp eller störningar beroende på bristfällig miljö. Man brukar grovt räkna med tre stadier i begåvningsutvecklingen, se nedan. Förståndshandikappade passerar dessa begåvningsstadier långsammare och de stannar på ett lägre plan än normalbegåvade. Men man behöver inte stå på samma stadium i olika avseenden. En person kan t ex ha lättare för att räkna än för att skriva. Om man vet vilket stadium i begåvningsutvecklingen den förståndshandikappade befinner sig på, har man lättare att begripa hur han förstår och uppfattar omvärlden. När vi vet vad han kan ta emot och vad han behöver kommer vi att förstå honom bättre.

De tre begåvningsstadiema:

l. Det första stadiet. Den förståndshandikappade upplever känslor och konkret verklighet. Han kan känna igen det han upplevt och kommer ihåg. En del förståndshandikappade kommer inte längre än till detta stadium. Men de har i alla fall förutsättningar att få uppleva en angenäm verklighet och fina känslor. Vilka känslor och vilken verklighet de kommer att uppleva beror på resurserna och möjligheterna hos personerna runt dem.

2. Det andra stadiet. Här kommer förståelsen av bilder. Att titta på bilder, helst välkända föremål och bekanta människor skänker den förståndshandikappade glädje och tillfredsställelse. Att se en bild som påminner om vad han upplevt i verkligheten kan hjälpa den förståndshandikappade att komma ihåg mer och lära in bättre. På det här stadiet börjar talet utvecklas och man förstår tal. Hur bra

man sedan talar beror mycket på i vilken mån man upplever det som meningsfullt att tala.

På detta stadium utvecklas förmågan att ordna sina intryck i kategorier. Förståelsen för antal utvecklas också, vilket gör att man kan räkna till 2, 3 eller ännu längre. Vidare får man ett bättre grepp om tiden. Den består inte bara av nu och sedan, utan också av i morgon, på lördag och när vi har ätit. Rumsuppfattningen blir mer påtaglig. Man vet vad som är här och där, bakom och under, hittar bra i de områden man ges tillfälle att göra sig bekant med.

3. Det tredje stadiet. Här finns förmågan till viss läsning och skrivning. På andra stadiet kanske man associerar ett visst ljud-ord och en viss bokstavskombination med en viss innebörd, t ex utgång, kassa och taxi. På detta stadium förstår man vad ett skrivet ord är för någonting. Om man får syn på en hund man aldrig tidigare sett, vet man ändå att det är en hund, för den hör till kategorin hundar. Den förståndshandikappade kan också börja operera med siffror, det vill säga ändra på saker i tankarna. Man kan tänka ut hur det skulle vara om det vore annorlunda.

På det andra stadiet kan man vara välorienterad om det som ingår i rutinerna. Men ändras någonting uppstår genast svårigheter. Att bekanta sig med det nya är krångligt när man inte förstår bakgrunden till förändringen. Men den som befinner sig på tredje stadiet klarar detta.

Det kan vara svårt att bedöma begåvningsnivån. Men vet man på ett ungefär var personen står, vet man också ungefär vad han kan uppfatta och förstå av sin omvärld. Speciellt svårt är det om den förståndshandikappade inte använder den begåvning han har. Kanske visar han en större begåvning i skolan än hemma eller tvärtom. Då måste man fundera på varför han inte vill använda sin begåvning.

3.1.5 Känslobearbetning (P 5)

På liknande sätt som sinnesupplevelserna bearbetas i begåvningen, bearbetas känslorna i känslobearbetningen eller känslotänkandet. Man kan säga att temperament har mycket med känslotänkande att göra. Det är frågan om hur

man visar sina känslor och på vilket sätt. Man kan ha känslor utan att visa dem. En del människor visar ofta sina känslor, medan andra gömmer undan dem. De har olika temperament.

Frågan är här inte vilka känslor och behov man har utan hur man förstår sina känslor och behov. Man brukar även tala om känsloviljan. Det är också viktigt att veta om personen ställer upp på sina känslor och behov. Ytterligare en fråga gäller förmågan att lösa känslomässiga problem.

3.1.6 Kunskaper (P 6)

Förståndet innehåller alltså minne och tänkande. I tänkandet bearbetas intryck från känslor och sinnen, i minnet bevaras de. I minnet lagras dels den uppfattning man har om sig själv och dels den uppfattning man har om världen runt omkring.

Detta avsnitt handlar om det senare, orienteringen om världen eller *kunskaperna.* Verklighetsorienteringen byggs upp genom bearbetning i tänkandet, närmare bestämt av begåvningen. Därför hör verklighetsorientering och begåvning nära ihop. När man ska kartlägga verklighetsorienteringen kan man börja med att försöka bedöma graden av *tidsorientering*. Vet han vilken dag, vilket dygn det är och så vidare. Förstår den förståndshandikappade innebörden av begreppet i morgon, vet han vad klockan är, vilken vecka, månad och kanske vilket år det är? Graden av *rumsorientering* hör också hit. Hur pass väl orienterad är han i hemmet, grannskapet, närsamhället och samhället i stort?

Verklighetsorienteringen är också kunskap om *tingen runt omkring* en, vad de har för funktion och vad för slags saker de är. Om de är verktyg, hushållsredskap, textilier, trädgårdsredskap och så vidare. Man behöver också veta vad de enskilda föremålen är och hur de används.

En annan aspekt av verklighetsorientering är förståelse för *människors roller.* Vet han vem som är mamma, pappa, syster och bror? Känner han människorna omkring sig, vet han vilka roller de har - Inför honom själv och inför omvärlden? Och om vi går vidare, vet han vilka roller och funktioner busskonduktören, affärsbiträdet och folket runt omkring i bygden har? Känner han till omsorgskontoret, landstinget, staten och världen?

Kunskaperna består alltså av de erfarenheter man har så som de bearbetats i begåvningen och lagts i minnet.

3.1.7 Attityder och intressen (P 7)

Genom erfarenheter lär man sig gilla vissa saker, personer eller händelser (attityder) och man lär sig tycka om att göra vissa saker (intressen). Man kan även säga att känslor knyts till personer, saker, händelser och sysselsättningar så man lär sig tycka om eller tycka illa om dem. Vill vi veta någons attityder och intressen så ska vi alltså ta reda på vad han gillar och ogillar både i stort och smått.

3.1.8 Självkunskap (P 8)

Genom att pröva vad man kan och vad man inte kan får man självkunskap. Den som överbeskyddas lär inte känna sig själv rätt. Att få pröva innebär alltid vissa risker men i rimlig utsträckning måste sådana tas. Ett annat sätt att lära känna sig själv är att vara tillsammans med andra människor och jämföra sig med dem. Men man måste vara tillsammans med många olika människor om man ska få en nyanserad bild både av människorna och sig själv. Man måste träffa långa och korta, gamla och unga, starka och svaga, kvinnor och män, begåvade och obegåvade, känslosamma och stela, inåtvända och utåtvända osv. Personer som lever och bor isolerat tillsammans med bara en sorts människor har svårt att lära känna sig själva.

Ett tredje sätt att lära känna sig själv är att uppleva hur andra reagerar på en. Man ser då om man är förstådd eller inte, accepterad eller oaccepterad, omtyckt, likgiltig eller illa omtyckt osv. Falska reaktioner, t ex snällhet som inte är snällhet, försvårar självkunskapen, Medömkan är en annan reaktion som kan vara invalidiserande. Man lär sig att ”Jag är en som det är synd om och som inte behöver anstränga mig”.

Man kan överskatta sig och tro sig om en förmåga som inte finns och kanske ge sig på uppgifter som inte klarar eller underskatta sig och inte ens försöka fast man skulle kunna. Det är alltid bra att veta vad man kan och inte kan, särskilt om man är handikappad. Det är inte handikappet som är nedbrytande utan att nedvärderas för sin begränsning, vilket drabbar självkänslan.

Men självkunskapen gäller inte bara de egna egenskaperna utan även den roll man har bland medmänniskorna. Vad innebär det att jag är kamrat, man/kvinna, har en yrkesroll, en fritidsroll och en samhällsroll? Vad innebär det att jag är vuxen? Vad innebär det att jag är begåvningshandikappad? Det är alltid bra att veta vad man har för roll, speciellt om man vill ändra den för att man är missnöjd med den. Men att med känslorna uppleva sin roll är lika viktigt som att ha kunskap om den. Gravt förståndshandikappade kan ha svårt att veta sin roll, men alla känner de den roll de tilldelats.

3.1.9 Självkänslan (P 9)

Det föregående avsnittet handlar om vad man vet om sig själv och det här avsnittet (P 9) handlar om vad man tycker om sig själv.

Människans uppfattning om sig själv består av många olika aspekter som alla är mer eller mindre känslomässiga. De olika aspekterna har en central betydelse i olika stadier av självkänslans utveckling och därefter under hela livet. Vet man något om vilka brister en person har i sin självkänsla, vet man också automatiskt en del om hur självkänslan har utvecklats.

l. Den första aspekten av självkänslan är *tryggheten*, känslan av att ha rätt att finnas till. Visshet om att man får leva på hyggliga villkor, vetskap om att man får sina behov av sömn, mat, gemenskap och så vidare tillfredsställda på ett någorlunda bra sätt.

Känslan av trygghet, är det första och viktigaste steget i identitetsutvecklingen. Ett nyfött barn förstår inte med begåvningen utan med känslorna. Barnet upplever via känslorna vad det önskar eller icke önskar. Barnet kan känna om det har rätt att finnas till eller inte, om någon bryr sig om det, vem som är kompetent att sköta dess behov och så vidare. Om intrycket från omvärlden är positivt, upplever barnet att det har rätt att finnas till. Men om intrycket är negativt och omvärlden ter sig skrämmande, börjar det tvivla. Både på världen runt omkring och på sig själv. Vill det sig riktigt illa kan barnet utvecklas till att bli likgiltigt eller till och med självbestraffande.

Som vuxna upplever vi i allmänhet en relativt stor trygghet även om många av oss har problem. Vid motgångar har de med en svag grundtrygghet svårare att klara sig. De som har en starkare känslomässig grund att stå på klarar sig bättre.

2. Nästa aspekt är att få ha en *vilja*. Det väsentliga är inte att få sin vilja igenom utan att få sin vilja hörd. Känslan av att vara någon man lyssnar på, någon vars vilja man bryr sig om, är central och viktig för barnet. De som aldrig får gehör för sin vilja blir kuvade och får en känsla av att deras vilja inte räknas. Barn som alltid får sin vilja igenom får också en felaktig bild av sig själva. De tror att alla alltid kommer att bry sig om just deras vilja och att de slipper ta hänsyn till andras viljor.

I grunden rör det sig om samma frågor som när det gäller tryggheten; är det någon som bryr sig om mig, är det någon som tycker om mig?

3. Den tredje aspekten av självkänslan handlar om *initiativ*. Om man jämför aspekterna initiativ och vilja med varandra, så har viljan att göra med att komma igång, medan initiativ har med själva målet att göra. Hos en del är både viljan och initiativet orealistiska. Men alla behöver uppleva att de får, kan och bör ta initiativ. Denna upplevelse är nödvändig för att man under resten av livet ska våga ta aktiv del i samhället.

Man lär sig även tycka om, vara stolt över, ogilla eller skämmas för sina olika egenskaper. Vilket inte beror på vilka egenskaper man har, utan

på hur man blir bemött med de förmågor och begränsningar man har. Detsamma gäller rollen som kamrat, man/kvinna, samhällsmedlem osv. Om man gillar sin roll eller skäms för den beror på hur man blir bemött känslomässigt och materiellt.

Det är viktigt att veta att man är accepterad och omtyckt, att någon bryr sig om en, alldeles oberoende av hur duktig eller dum man är. Det är egentligen det allra viktigaste. Att det är fint att vara duktig och begåvad är en inlärd värdering som är djupt rotad i vårt samhälle. Det är den här värderingen som gör det svårt att inte vara duktig och begåvad. Problemet löses inte genom att man försöker att inte låtsas om att någon är t ex obegåvad, vänsterhänt, går långsamt, har talsvårigheter och så vidare. Det är ingen hjälp, bara ett sätt att blunda för verkligheten För det är ju så att å ena sidan har varje människa en egen bild av sin duglighet. Men å andra sidan har omvärlden värderingar av den. Om de här värderingarna är kränkande och nedbrytande måste man ta itu med dem, i stället för att blunda och förtiga verkligheten.

3.1.10 Beslutstänkande (personlighetsdynamiken) (P 10)

När hela beskrivningen av de psykiska egenskaperna är färdig, ska vi se hur egenskaperna förhåller sig till varandra. Hur den ena påverkar den andra, det vill säga *samspelet mellan egenskaperna*. Vi ska undersöka om samspelet är som det ska, om sinnena och känslorna fungerar, om temperamentet är nyanserat, om behov fungerar och om personen kan handskas med dem samt om begåvningen räcker till för de omständigheter just den här människan befinner sig i. Vidare vill vi veta om verklighetsorienteringen räcker för att den förståndshandikappade ska klara den miljö han lever i, om självkänslan, rörelseförmågan och aktivitetsnivån är tillräcklig.

Har personen brister i någon av egenskaperna, brister som beror på samspelet mellan egenskaperna och kraven i miljön, ska vi se närmare på hur dessa brister påverkar andra sidor hos honom. Senare, under avsnitt 5, ska vi diskutera och analysera samspelet mellan människan och miljön.

För att förstå samspelet inom människan kan vi ställa och försöker besvara frågor av följande slag: Om det finns ett hörselhandikapp, hur påverkar det

övriga sinnen, hur påverkas känslorna, behoven, begåvningen, verklighetsorienteringen, självkänslan, rörelseförmågan, aktivitetsförmågan och så vidare? Säg t ex att någon har ett mycket häftigt temperament och ofta visar sina känslor. Hur påverkar det behoven, begåvningen, verklighetsorientering en, självkänslan, rörelseförmågan, aktivitetsnivån? Om någon har svårt att sova, för att ta ett exempel från behoven, hur påverkar det övriga egenskaper? Någon har en begränsad begåvning och står som vuxen på andra stadiet. Hur påverkar det sinnesupplevelserna, hur påverkar det känslorna, temperamentet, behovet, verklighetsorienteringen osv? Någon har en dålig verklighetsorientering. Vad kan det bero på? Är det resultatet av begränsning i begåvningen eller begränsade erfarenheter, t ex självkänslan och rörelseförmågan?

När en människa inte tar egna initiativ kan det innebära att ingen bryr sig om hennes vilja. Hur påverkar detta hennes duglighet, verklighetsorientering, begåvning och så vidare? Det är den här typen av systematiska frågor vi ställer när vi vill göra en analys av personlighetsdynamiken.

Slutligen berör personlighetsdynamiken beslutstänkandet. Där avvägs kraven från känslorna och behoven. Det är en svår balansgång. Den som tar för stor hänsyn till verklighetens krav blir undergiven och överdrivet foglig. Den som låter sin känslovilja bestämma kan kallas bortskämd och egoistisk. Det gäller att både kunna ställa krav och visa hänsyn, att ”känna vad man vill och veta vad man gör” som en konstnär (Evert Landquist) sade.

3.1.11 Handlande (P 11)

När man i förståndet, genom tänkandet, bestämt sig för att göra någonting, är det rörelseförmågan som möjliggör handlingen. Rörelseförmåga är en förutsättning för handlandet. Vi använder rörelseförmågan för att förflytta oss och för att arbeta med händerna. Vi använder den också för att kommunicera, dvs för att tala och göra miner och gester.

De flesta av oss rör sig obehindrat i den normala omgivningen, men några har problem med *förflyttning*. Det kan vara svårigheter att gå i trappor, att klara höga steg och trottoarkanter. Vissa måste ha hjälpmedel, t ex en käpp eller en rullstol, för att förflytta sig.

Att vara *händig* innebär att vara bra på att arbeta med händerna. Hur pass händig är den person vi diskuterar? Klarar han vardagens alla göromål eller har han några begränsningar? Eventuella begränsningar kan bero på medicinska faktorer och i så fall redogör du för det under avsnittet om muskelfunktionen (B 5). Men det kan också ha att göra med viljan, initiativförmågan och tilltron till sig själv.

Begränsningar i rörelseförmågan och handlandet kan alltså bero på många olika saker. Vad orsaken är i det aktuella fallet får du fundera vidare på vid ett senare tillfälle. När du gör analyserna kommer du att tydligare kunna se samspelet mellan de olika faktorerna.

Språk och tal är två skilda ting. Språket hör till tänkandet och minnet. Språkförmåga kräver att man kan göra och förstå ord i tankarna. Talet däremot är en rörelse, en muskelfunktion, någonting som händer i munnen och halsen. När orden ska användas behöver man både språk och tal. Man ska dels ha orden i tankarna och dels kunna göra dem i talet.

När någon inte talar kan det bero antingen på att han saknar förmågan till språk i tänkandet eller förmågan till tal i munnen. Det kan också bero på att han saknar skäl att tala.

Mimik och gester intar en väsentlig plats i kommunikationen. Förmågan att använda dem är viktig, speciellt för dem som inte kan tala på vanligt sätt.

Själva rörelseförmågan kan delas upp i olika egenskaper:

1. *Styrka*, man kan vara stark eller svag i vissa delar av kroppen.

2. *Reaktionssnabbhet*, dvs hur fort man reagerar när någonting händer.

3. *Balansen*, är nära knuten till balanssinnet.

4. *Stadighet*, dvs hur stadig man är pä handen eller i kroppen överhuvudtaget.

5. *Snabbhet*, dvs hur fort man kan utföra en rörelse.

6. *Precision*, dvs hur exakt man kan utföra en rörelse.

7. *Koordination*, dvs hur man klarar samordningen av rörelser, samordning hand-hand, hand-fot.

Att en människa har hög respektive låg *aktivitetsnivå* kan bero på en mängd olika saker, t ex på viljan och lusten, behoven eller självkänslan. Det kan också bero på energin i mera fysisk bemärkelse, fysisk kondition. Man skiljer mellan hög och låg aktivitetsnivå. Man skiljer också mellan styrd och ostyrd aktivitet.

3.2 BIOLOGISK BESKRIVNING

Den biologiska beskrivningen ska inte göras lika detaljerad som den psykologiska, men det betyder inte att den är mindre viktigt.

Kroppen är som ett redskap. Utan den kan vi inte göra något men har vi en frisk kropp är det inte den som bestämmer vad som ska göras. Vi kan inte tänka utan hjärna men vad vi tänker bestäms till större delen av de erfarenheter vi har av vår omgivning. Vi kan inte handla utan muskler men vad vi gör bestämmer inte musklerna.

Därför koncentrerar vi oss på det som inte fungerar, när vi går igenom checklistan. Om vi upptäcker några kroppsliga fel ska vi fundera över hur de begränsar möjligheterna att klara samspelet med miljön och möjligheterna att fungera psykologiskt.

3.2.1 Checklista

B 1 **Biologisk orsak till förståndshandikappet**
S k etiologi; hämning eller skada, ärftlighet; typ av skada; skada före, under eller efter förlossning.

B 2 **Hälsa**
Frisk/sjuklig, eventuella sjukdomar tidigare och nu.

B 3 **Kondition**
Lungkapacitet, hjärta/puls.

B 4 **Hud och slemhinnor**
Eksem, allergi, finnar, härsjukdomar.

B 5 **Rörelseapparat**
Skelett och muskelsystem.

B 6 **Matspjälknlngsapparat**
Munhåla, tänder, matstrupen, svalg, magsäck, lever, tarmar, ändtarm, bukhinna. Ämnesomsättning.

B 7 **Utsöndring**
Njurar, urinvägar.

B 8 **Cirkulation**
Hjärta, blod, blodcirkulation, vävnadsvätska, lymfkärl.

B 9 **Andning**
Näsa, näshåla, övriga luftvägar, lungor.

B 10 **Hormonella funktioner**
Sköldkörtlar, bisköldkörtlar, binjurar, könskörtlar, bukspottkörteln, hypofys, äggstockar/testiklar.

B 11 **Fortplantningsapparaten**
Äggledare, äggstockar, livmoder, slida. Testiklar, sädesledare, pung, urinrör, penis.

B 12 **Nervsystem**
Hjärna, ryggmärg, sensomotoriska nerver, autonoma nerver.

B 13 **Sinnesorgan**
Hudsinnen, luktceller, smaklökar, synorgan, hörselorgan, balansorgan, muskelsinne.

4 MILJÖASPEKTER

4.1 ÖVERSIKT

Det finns olika sätt att dela in miljön. Man kan gå efter miljöns funktion, det vill säga en indelning efter ställen där man bor, utbildas, arbetar eller har sin dagliga sysselsättning och där man tillbringar sin fritid.

Ett annat sätt är att utgå från den sociala miljön - människorna som omger en person, och från den fysiska miljön - tingen, sakerna och objekten i omgivningen. Slår man ihop dessa två indelningsgrunder får man:

- **Boendets fysiska sida**, det vill säga bostadens läge, utformning och närmiljö. Hit hör också bostadens planering, t ex hur sovrum, vardagsrum, kök och toaletter är placerade i förhållande till varandra samt bostadens inredning, möbler och utrustning.

- **Boendets sociala sida**, det vill säga människorna omkring en där man bor. Det kan vara föräldrar, syskon, make, barn, vårdpersonal eller kamrater.

- **Skolans fysiska sida**, det vill säga skolbyggnaden, skolgården, skolvägen, klassrummens inredning, objekten och tingen i klassrummet.

- **Skolans sociala sida**, det vill säga skolkamraterna, lärarna, vaktmästare, kökspersonal och så vidare.

- **Arbetets fysiska sida**, det vill säga arbetsplatsen, eventuella maskiner, arbetsredskap och arbetsplatsen i stort, dvs byggnaden, fabriken, verkstaden, kontoret eller vad det kan vara.

- **Arbetets sociala sida**, det vill säga arbetskamraterna, arbetsledare, företagsledning och fack.

– **Fritidens fysiska sida**, det vill säga den fysiska miljön, lekplatsen, idrottsplatsen, museet, och reshjälpmedlen (flyg, tåg osv).

– **Fritidens sociala sida**, det vill säga främst de kamrater man vill, kan och får vara tillsammans med på fritiden. Men också de personer man kommer i kontakt med på fritiden, folk som arbetar på biografer, båtar, bad och så vidare.

Vi är alla beroende av hur vår miljö och hur människorna runt omkring oss samverkar med varandra. Om t ex samarbetet mellan hem och skola, hem och arbete, skola och arbete, skola och fritid fungerar bra ger det möjligheter till utveckling. Fungerar samarbetet dåligt är det ett stort hinder. Beskriv alltså hur samarbetet fungerar i det här aktuella fallet samt som en följd av det, möjligheter och hinder.

4.2 BOENDET (M l)

En beskrivning av boendet bör först och främst redogöra för nuvarande fysiska och sociala förhållanden. Den bör också ta upp tidigare boendeformer och gärna något om hur dessa sett ut.

En viktig del av beskrivningen är frågan hur den förståndshandikappade klarar det nuvarande boendet. Hur har han anpassat sig i fysiskt avseende? Klarar han t ex den personliga hygienen spontant eller behöver han tillsägelse och hjälp? Klarar han inköp till hushållet och inköp av kläder? Klarar han resorna till och från bostaden?

Vi ska också beskriva de sociala relationerna i boendet. Hurdana är förhållandena till föräldrar, vårdpersonal, syskon, kamrater, grannar och folk i allmänhet? Hur är det med kontaktförmågan, vågar han ställa krav på andra, har han förmåga att visa hänsyn och att samarbeta? Vilken roll spelar den sociala miljön? Vad betyder du för honom, vad betyder han för dig och vad betyder ni för varandra?

4.3 SKOLAN (M 2)

Under detta avsnitt ska vi beskriva den förståndshandikappades skolgång. Vi bör notera viika skolor han har gått i, vilka byten han har gjort, orsakerna

till skolbytena, anpassningen till nya skolor, eventuella svårigheter med lärare, kamrater och så vidare. Om han fortfarande går i skolan vill vi också veta hur han fungerar där nu och vilket arbetssätt han har samt hans inlärningsförmåga och kunskaper. Vidare vilket intresse han visar för skolan och vad har han för ambitionsnivå? Är den realistisk eller orealistisk?

De sociala relationerna i skolan handlar om förhållandet till kamraterna, men också om relationerna till lärare och övrig personal när det gäller kontakt, förmåga att ställa krav, att visa hänsyn och att samarbeta.

4.4 ARBETE/SYSSELSÄTTNING (M 3)

Till att börja med bör man försöka ge en bild av vilka arbeten eller sysselsättningsmöjligheter han har och vilka han har haft. Vidare vilka byten har han gjort och vad som i så fall orsakat dessa byten. Sedan kan man mer i detalj gå in på hur han klarar vissa arbetsuppgifter, vilken typ av arbetsuppgifter han skulle klara respektive inte klara.

Så är det dags att beskriva de sociala relationerna i arbetet eller sysselsättningen. Hur är relationerna mellan arbetskamrater och arbetsledare, har han bra kontakt med dem, vågar han ställa krav, kan han visa hänsyn och samarbeta?

4.5 FRITID (M 4)

Fritidsintressen är det man tycker om att göra när man får välja själv. Något man gör utanför skola och arbete. Det måste nödvändigtvis inte vara de vanligaste fritidssysselsättningarna som t ex att gå på bio eller se på TV. Man kan vara intresserad av helt andra saker, t ex att gå omkring och titta, sitta och gunga i en gungstol, plocka med klossar eller någonting annat.

Man brukar också skilja på *faktiska intressen* och *önskade intressen*. Om en person är intresserad av musik utan att det blir av att han lyssnar. är det exempel på ett önskat intresse som inte är faktiskt. Den beskrivning vi gör bör innehålla både de önskade och de faktiska intressena. Fundera också lite över varför de önskade intressena inte blir faktiska.

Andra frågor i det här sammanhanget är hur han klarar olika fritidsaktiviteter, om han vet vad som finns att välja på, samt om han har förmåga att planera

sin fritid så att den blir angenäm och avkopplande. De sociala relationerna under fritiden är också viktiga. Notera hans möjligheter att få fritidskamrater och hans möjligheter att välja dem. Hur klarar han av kontakter med folk i allmänhet, t ex ute på fritidsanläggningar, på väg till och från bad och så vidare?

5 SAMSPELSASPEKTER

5.1 ÖVERSIKT

Beskrivningen har tidigare behandlat personen och miljön. Samtidigt med beskrivningen av miljön har en del samspelsfaktorer mellan personen och miljön berörts. Utifrån dessa kan man nu gå vidare och se hur samspelet mellan den fysiska och den sociala miljön fungerar. Vi ska försöka ta reda på var bristerna finns och vilka ändringar som behöver göras i samspelet.

Ändringarna tas upp under tredje avsnittet ”önskvärda åtgärder” (S 3). Exempel på åtgärder som kan bli aktuella är ändringar i den sociala miljön, t ex genom fortbildning av föräldrar och vårdpersonal, stöd för att de ska orka med diskussioner om attityder etc. Åtgärder i den fysiska miljön kan vara byte av bostad och förbättringar i bostaden, förändringar av arbetsplatsen, skolmiljön och sä vidare.

Psykologiska åtgärder rörande personen som kan bli aktuella är träning, undervisning och psykoterapi. De fysiska åtgärderna kan vara medicinering, förbättrad diet eller annat.

När vi funderar över önskvärda åtgärder ska vi inte ta hänsyn till vad som är möjligt. Först senare ska vi diskutera vad som går att genomföra, dvs sätta de önskvärda åtgärderna i relation till resurser, kunskaper, tid, ork och ekonomiska möjligheter. De önskvärda, men icke möjliga åtgärderna sätter vi upp på en önskelista. De bör bearbetas på längre sikt.

5.2 SOCIALT SAMSPEL (S l)

Här ska vi beskriva den förståndshandikappades förhållande till andra människor. Vi börjar med att klargöra vilken roll han spelar för dem som står honom närmast och vilken roll de spelar i hans liv. Därefter ska vi belysa samspelet, t ex hurdan kommunikationen är och om man förstår varandra.

Man skiljer mellan förmåga att förstå varandra känslomässigt och förmågan att förstå varandra mer kunskapsmässigt. Känslomässig förståelse är

beroende av vår förmåga och vilja att visa våra egna känslor och förstå andras. Detta gäller både den förståndshandikappade och hans omgivning. Vi vill veta om samspelet är ömsesidigt eller ensidigt. Vidare om den förståndshandikappade måste räkna med att vara i en underlägsen beroendeställning eller om beroendet är ömsesidigt. Alla vill ha gemenskap och någon som tycker om en. När en människa är ensidigt beroende ställer detta stora krav på respekt och hänsyn från omgivningen.

Det finns även ett samspel mellan hur man uppfattar och förstår verkligheten och hur man förstår och ställer upp på sina egna känslor och behov. Därför är *förmågan att begripa verkligheten* sådan den nu är betydelsefull. Begåvningshandikapp behöver inte innebära att man är främmande för verkligheten, men man har en enklare och konkretare bild av den. Till verklighetsuppfattningen hör även vad man lärt sig tycka om och vad man lärt sig tycka illa om eller vara rädd för. Detta spelar givetvis också en viktig roll i samspelet med omvärlden.

5.3 SAMSPELET MED DEN FYSISKA MILJÖN (S 2)

När vi beskriver samspelet med den fysiska miljön har vi nytta av de tidigare beskrivningarna - den fysiska, den psykiska och miljöbeskrivningen. Precis som i det förra avsnittet om det sociala samspelet ska vi här göra något av en sammanfattande översikt.

Hur vi klarar den fysiska miljön beror bl a på handlingsförmågan. Den kan i sin tur bero dels på självkänslan, viljan och lusten att använda sin rörelseförmåga, dels på förståndet.

Förstår man inte vad saker och ting är till för och hur de ska användas påverkar detta självfallet rörelseförmågan. Förmåga och oförmåga kan också bero på fysiska faktorer, såsom muskelstyrka, tempo, fysisk ork, kondition, muskelfunktion och så vidare. Men begränsningarna kan lika gärna bero på miljöns utformning. Saker och ting kan vara gjorda så att de är svåra att hantera, svåra att förstå. Miljön kan vara svår att orientera sig i. Den kan vara mer eller mindre svårframkomlig för olika personer. Den kan t ex kräva hög reaktionsförmåga.

Hjälpmedel kan spela en viktig roll när det gäller att underlätta samspelet. Hjälpmedel kan klassificeras både fysiskt och psykiskt. Det beror på hur man ser på dem. Men

i allmänhet har de en funktion som ligger närmare det psykiska än det fysiska, även om konstruktionen ofta är starkt beroende av det fysiska och medicinska. Det finns hjälpmedel som hjälper sinnena och sinnesupplevelserna, exempelvis glasögon eller hörapparat. Det finns hjälpmedel för förståndet och för minnet, t ex minnesanteckningar och minnesbilder. Man kan ha hjälpmedel för tänkandet, t ex en räknemaskin eller ett lexikon där man kan slå upp vad ord betyder. Vidare använder man hjälpmedel för verklighetsorienteringen, t ex kartor och klockor, eller för rörelseförmågan, exempelvis bil, sax, hammare, men också rullstol, griptång, specialutformade skedar och gafflar och så vidare. På ett sätt kan man tala om hjälpmedel även när det gäller känslor, temperament och behov. De kallas medicinska hjälpmedel och kan vara lugnande, sövande, uppiggande etc.

5.4 ÅTGÄRDER (S 3)

När man gjort alla dessa beskrivningar vet man var samspelet fungerar och var det inte fungerar. Där det inte fungerar får man gå vidare och undersöka om störningen är allvarlig eller om den är något man kan acceptera. Det beror till stor del på hur pass mycket den här beskrivna personen lider av den, och naturligtvis på vad man kan göra åt saken.

Det är nog så att ingen av oss kan få en perfekt situation, ett fullödigt liv, utan man måste alltid på något sätt acceptera begränsningar. Men man bör inte acceptera onödiga begränsningar, sådana som kan undvikas genom förändring.

Resurserna för en sådan förändring kan vara sociala, dvs människor som kan och vill ställa upp. De kan även vara fysiska, dvs bättre resurser när det gäller ekonomi, boende, arbete eller utbildning.

Åtgärderna bör alltså inrikta sig på såväl miljön som personen. Förändringarna bör göras där de bäst behövs och där man har störst möjlighet att genomföra dem. Ibland kan det vara så att endera miljön eller personen behöver anpassa sig till situationen. Men oftast är samspelet mellan dem, dvs båda som behöver förändras.

Exempel på åtgärder i den sociala miljön är utbildning, handledning och stöd till föräldrar och till vårdpersonal.

Exempel på åtgärder i den fysiska miljön är förbättringar av boendet, arbetsplatsen, skolan och trafikkommunikationer. Vidare byte av boende eller sysselsättning, anskaffandet av fritidsresurser och fritidsmöjligheter etc.

Exempel på psykiska åtgärder kan vara att ge personen hjälp att bättre lära känna sin värld, så att han får större förutsättningar att fungera i den. De känslomässiga relationerna är viktiga att reda ut för att vi ska kunna erbjuda möjligheter till känslomässig gemenskap med kamrater och boendepersonal. Det är ofta den viktigaste åtgärden på personsidan. Och det är ett svårt problem. Ingen av oss kan bara bestämma sig för att tycka om någon. Men känslorna är inte sällan beroende av hur arbetsplatsen ser ut och hur ansvaret är fördelat bland dem som har till uppgift att vara medmänniska till de utvecklingsstörda. Förståndshandikappade bör bo i små grupper. Då är möjligheten till känslomässiga kontakter i allmänhet förhållandevis stora.

Exempel på medicinska åtgärder är förändring av medicinering eller andra typer av medicinsk behandling. Kanske kan man sluta ge en viss medicin för att i stället sätta in andra resurser, t ex känslomässigt stöd.

När vi går igenom de önskvärda åtgärderna för att komma fram till vilka man kan genomföra med de resurser som står till buds, måste vi naturligtvis aktivt fundera över vilka resurser man kan skaffa fram. Vi får inte nöja oss med att bara säga, det och det har vi inte. Det finns också mycket som kan åtgärdas förhållandevis enkelt, med hjälp av fantasi, initiativförmåga och litet god vilja.

Ibland behöver man samråda med olika specialister, t ex när det gäller analyserna och samspelet samt valet av åtgärder. Ta gärna kontakt med läkare, sjukgymnast, arbetsterapeut, sjuksköterska, psykolog eller kurator. De har ju allihop till uppgift att hjälpa den förståndshandikappade och göra nödvändiga förändringar av hans miljö.

De åtgärder som vi kommit fram till är möjliga ska också genomföras. En del åtgärder kan klaras av ganska snabbt medan andra kan ta månader. Några måste fortgå i många år innan de leder till resultat. Uppföljningen blir därför ett viktigt led. Man måste hela tiden vara medveten om vad man har uppnått och vad man har kvar. Det finns mycket man måste se upp med som kan försvåra en uppföljning, t ex täta personalbyten.

De mest uppenbara problemen kanske blir lösta, medan de mindre framträdande - kanske lika angelägna - ofta blir olösta.

Slutligen får man inte glömma bort alla de åtgärder som anses som viktiga, men som ändå inte är möjliga att genomföra. Vi som arbetar på institutioner kan sammanfatta de icke möjliga åtgärderna som gäller alla boende. Den här förteckningen är egentligen en önskelista, använd den som det. Sänd t ex listan till de politiker och administratörer som beslutar om hur resurserna ska fördelas. De får på så sätt en chans att se var bristerna finns. Det är ett sätt att jobba på lång sikt. Det finns många fler. Syftet är detsamma, att den förståndshandikappade ska få en bättre identitetsutveckling i samspel med miljön.

6 BREDVIDLÄSNING

När man arbetar med detta material kommer man ofta fram till att man måste fördjupa sitt kunnande på något eller några områden. Man kan då gå tillväga på olika sätt. Ett sätt är att man ber någon som kan ett visst ämne komma och berätta om det. Kanske kan någon förälder eller vårdare speciellt mycket i något avseende. Man kan be kuratorn, sjuksyster, psykologen eller någon annan komma och berätta om sina specialområden.

Ytterligare ett sätt är att leta upp en bok i ämnet. Ofta kan det vara lättare att ta en bok där ett kapitel handlar om det man är intresserad av. "Omsorgsboken" av Grunewald och Bakk (Esselte studium) och "Medicinska omsorger" av Grunewald m fl (Natur och Kultur) är två handböcker som man ofta kan behöva läsa i.

Man kan göra så att någon i gruppen som är speciellt intresserad av något avsnitt läser och refererar det eller att alla läser det för att sedan diskutera det tillsammans. Om man t ex vill veta mer om epilepsi så kan någon läsa kapitlet om epilepsi i "Medicinska omsorger" och om man behöver lära sig mer om känslomässig utveckling så kan någon läsa mer om det i "Omsorgsboken". Alla i gruppen kan kanske ha tillgång till innehållsförteckningarna om gruppen bara har en bok. På biblioteket kan man hitta böcker om sinnesupplevelser (perception), känslor, begåvning osv eller motorik och sjukgymnastik osv. En handbok i psykologi kan vara bra att ha i gruppen.

Den teoretiska bakgrunden till det som jag beskrivit här finns delvis presenterad i "Personlighetsstruktur och personlighetsdynamik" och "Jag, du och materien" båda utgivna av Stiftelsen ALA (Riks FUB). De är båda mycket teoretiska och onödiga att läsa om man inte är intresserad av teori. Är man det kan det vara en hjälp att ha läst dem, speciellt då "Personlighetsstruktur och personlighetsdynamik".

Om miljöns betydelse skriver jag i "Institutionsboendets psykologiska effekter på utvecklingsstörda" även den utgiven på ALA. Den är inte så teoretisk. I "Habilitering av psykiskt utvecklingsstörda" (Natur och Kultur) skriver

Sommarström om hur man gör sådana persongenomgångar som är beskrivet lite noggrannare här när det gäller den psykologiska beskrivningen, Lisbeth Hyvönen har i sin bok “Bengt, en gravt utvecklingsstörd på institution” givit ett exempel på en personbeskrivning. Den finns på ALA.

ARBETSSCHEMA

P PSYKOLOGISK BESKRIVNING

P 1 Sinnesupplevelser
Upplevelser med syn, hörsel, smak, lukt, smärtsinne, temperatursinne, beröringssinne, balanssinne och muskelsinne.

P 2 Känslor
Upplevelser av glädje, lugn, oro, ilska, rädsla och nedstämdhet.

P 3 Behov
Upplevelser av hunger, trötthet, naturbehov och sexuella behov.

P 4 Begåvning
A-stadiet (känslor och konkret verklighet känns igen). B-stadiet (förstår bilder och tal, talar eventuellt, räknar kanske ett antal saker, har tids- och rumsuppfattning utöver det närmaste). C-stadiet (läser och skriver åtminstone någotsånär, kan addera, kanske multiplicera och utföra andra tankeoperationer).

P 5 Känslobearbetning
Förmåga att förstå sina känslor och behov, och att ställa upp på dessa; känslovilja.

P 6 Kunskaper
Kunskap om omvärlden i form av tidsorientering, rumsorientering (i hemmet, grannskapet, samhället osv) kunskaper om tingen, om personerna och deras roller (i hem, grannskap, samhälle, politik) samt om orsak och verkan.

P 7 Attityder, intressen m m
Man lär sig tycka om vissa personer, ting, handlingar m m och ogillar andra. Vilka, vad?

P 8 Självkunskap
Kunskaper om sig själv, sin kropp, sitt utseende, sin förmåga i

olika avseenden; sinnen, förstånd, känslor, behov, känslotänkande, kunskaper, attityder, beslutsförmåga och rörelseförmåga liksom sin roll som kamrat, man/kvinna, yrkesroll, fritidsroll och samhällsroll. Över- eller underskattning av sig själv.

P 9 Självkänsla

Liksom man lärt sig tycka om och illa om annat och andra, lär man sig tycka om eller illa om sig själv och olika egenskaper man har.

P 10 Beslutstänkande

Avvägning mellan känslor och behov å den ena sidan och verklighetens möjligheter, resurser och krav å den andra. Sannolikhetsbedömningar av chanser och risker.

P 11 Handlande

Förflyttningsförmåga, händighet, tal och mimik/gester. Styrka, reaktionssnabbhet, balans, stadighet, snabbhet, precision i rörelser, koordination. Aktivitetsnivå: styrd eller ostyrd, hög eller låg.

B BIOLOGISK BESKRIVNING

B 1 Biologisk orsak till förståndshandikappet
S k etiologi; hämning eller skada, ärftlighet; typ av skada; skada före, under eller efter förlossning.

B 2 Hälsa
Frisk/sjuklig, eventuella sjukdomar tidigare och nu.

B 3 Kondition
Lungkapacitet, hjärta/puls.

B 4 Hud och slemhinnor
Eksem, allergi, finnar, hårsjukdomar.

B 5 Rörelseapparat
Skelett och muskelsystem.

B 6 Matspjälkningsapparat
Munhåla, tänder, matstrupen, svalg, magsäck, lever, tarmar, ändtarm, bukhinna. Ämnesomsättning.

B 7 Utsöndring
Njurar, urinvägar.

B 8 Cirkulation
Hjärta, blod, blodcirkulation, vävnadsvätska, lymfkärl.

B 9 Andning
Näsa, näshåla, övriga luftvägar, lungor.

B 10 Hormonella funktioner
Sköldkörtlar, bisköldkörtlar, binjurar, könskörtlar, bukspottskörteln, hypofys, äggstockar/testiklar.

B 11 Fortplantningsapparaten
Äggledare, äggstockar, livmoder, slida. Testiklar, sädesledare, pung, urinrör, penis.

B 12 Nervsystem
Hjärna, ryggmärg, perifera sensomotoriska nerver, autonoma nerver.

B 13 Sinnesorgan
Hudsinnen, luktceller, smaklökar, synorgan, hörselorgan, balansorgan, muskelsinne.

M MILJÖBESKRIVNING

M 1 Boendet

– Hurdant boende nu och tidigare (personlig hygien, klädsel, klädvård, kökssysslor, bostadsvård, sjukvård, färdigheter vid inköp, resor).

– Sociala relationer i boendet (föräldrar, vårdpersonal, syskon, kamrater, grannar, folk i allmänhet), vad beträffar kontakt, kontaktförmåga, förmåga att ställa krav, visa hänsyn, samarbetsförmåga.

M 2 Skola

– Skolgång, skolbyten, anpassning till skolbyten.

– Förmåga att klara skolan (arbetssätt, inlärningsförmåga, skolkunskaper, skolintressen, ambitionsnivå).

– Sociala relationer i skolan (kamrater, lärare, övrig personal) vad beträffar kontakt, kontaktförmåga, ställa krav, visa hänsyn, samarbete.

M 3 Arbete och sysselsättning

– Arbete och sysselsättning nu och tidigare.

– Förmåga att klara olika arbetsuppgifter.

– Sociala relationer i arbetet/sysselsättningen (kamrater, arbetsledare) vad beträffar kontakt, kontaktförmåga, ställa krav, visa hänsyn, samarbetsförmåga.

M 4 Fritid

– Intressen

– Förmåga att klara olika aktiviteter och att planera sin fritid.

– Sociala relationer under fritiden (kamrater, folk i allmänhet) vad beträffar kontakt, kontaktförmåga, ställa krav, visa hänsyn, samarbetsförmåga.

S SAMSPELET MELLAN PERSONEN OCH MILJÖN

S 1 Socialt samspel

Samspelet mellan personen och andra personer. Kommunikation, att förstå andra och att göra sig förstådd. Kunna framställa och förstå mimiska eller språkliga påståenden, önskningar, frågor, direktiv.

S 2 Samspel med den fysiska miljön

Förmåga att klara ADL-funktioner i den fysiska miljön i hemmet, under resor, på arbetet, på fritiden.

S 3 Åtgärder

Vilka förändringar är önskvärda i den sociala miljön i hemmet, skolan, arbetet eller fritiden. Vilka förändringar är önskvärda på motsvarande områden i den fysiska miljön. Vilket stöd, hjälp eller träning finns vad beträffar känslor/behov, kunnande, självuppfattning (självkunskap och självkänsla). Vilka åtgärder är önskvärda biologiskt. Vilka hjälpmedel behövs.

Vilka åtgärder kan genomföras med hänsyn till ekonomiska, fysiska och personliga resurser. Hur skall resurser skaffas eller omfördelas.

Litteratur från Stiftelsen ala

ARVIDSSON , K, Fråga och Svara (2006)
Pris : 45:- för ett ex av varje. 20:- för tillkommande lättlästa vid samma beställning.

ABRAHAMSSON, B., & SÖDER, M. (1977). Makten och verksamheten. Om villkor och verksamhet vid vårdhemsavdelningar. 104 sid. Pris 50 kronor inkl moms.

BERGVALL, B. (1992). Hjärnskadad i vuxen ålder. Funktionsnedsättningar hos personer med plötslig förvärvad, svår traumatisk hjärnskada. 51 sid. Pris 75 kronor inkl moms.

BJÖRKMAN, J., & LINDQUIST, O. (1995). Manual & Testblad. Till synbedömning av barn och ungdomar på tidig utvecklingsnivå. 43 sidor. Pris 180 kronor inkl moms.

GRANLUND, M. (1983). Barndomspsykotisk-flerhandikappad? 188 sidor. Pris 100 kronor inkl moms.

GRANLUND, M. (1984). Flerhandikapp. 205 sidor. Pris 100 kronor inkl moms.

GRANLUND, M. (1988). Behandlingsarbete - uppläggning och problemlösningsmetoder. 25 sidor. 40 kronor inkl moms.

GRANLUND, M. (1993). Communicative Competence in Persons with Profound Mental Retardation. 154 sidor. 110 kronor inkl moms.

GRANLUND, M., & KYLÉN, G. (1980). Förståndshandikappade vuxna på A-stadiet. Två personbeskrivningar. 114 sidor. Pris 30 kronor inkl moms.

GRANLUND, M., KYLÉN, G., STORM, H-G., & GÖRANSSON, K. (1982). Gravt förståndshandikappade vuxna. En psykologisk beskrivning. 198 sidor. Pris 100 kronor inkl moms.

GRANLUND, M., & OLSSON, C. (1987). Talspråksalternativ kommunikation och begåvningshandikapp. 350 sidor. Pris 130 kronor inkl moms.

GRANLUND, M., & OLSSON, C. (1988). Kommunicera Mera - Ett kursmaterial. 105 sidor. Pris 120 kronor inkl moms.

GRANLUND, M. & OLSSON, C. (1995). En god start i livet. 60 sidor. Pris 80 kronor inkl moms.

Rapporter:
Sambandet mellan funktionell syn och rörelseförmåga hos barn med flera funktionsnedsättningar. 35 sidor. Pris 45 kronor inkl moms.
Förutsättningar och möjligheter - kommunikation hos barn med grava flerhandikapp. 53 sidor. Pris 50 kronor inkl moms.
Kommunikation hos personer med flerhandikapp - en jämförelse mellan olika åldersgrupper. 35 sidor. Pris 50 kronor inkl moms

II - Samarbete mellan habiliteringsexperter och familjen samt förskolan.
Rapporter:
Att leva och arbeta med handikappade små barn - Familjens, förskolepersonals och skolpersonals behov. 94 sidor. Pris 65 kronor inkl moms.
Faktorer som påverkar genomförandet av habiliteringsåtgärder. 29 sidor. Pris 40 kronor inkl moms.

III - Samarbetsprocessen inom habiliteringsteam.
Rapporter:
Habiliteringsteamens kunskap om funktionsnedsättningar hos små barn. 62 sidor. Pris 65 kronor inkl moms.
Konsultfärdigheter hos habiliteringsexperter. 70 sidor. Pris 65 kronor inkl moms.
Teamsamspel - Studier av process och utfall när habiliteringsexperter arbetar i team runt flerhandikappade barn. 79 sidor. Pris 65 kronor inkl moms.
Behandlingsarbete - Uppläggning och problemlösningsmetoder. 25 sidor. Pris 40 kronor inkl moms.
Fortbildning av förskolekonsulenter i familjeorienterad habilitering - process och utfall. 43 sidor. Pris 50 kronor inkl moms.

GRANLUND, M & OLSSON, C. (1998). Familjen och habiliteringen. 47 sidor. 70 kronor inkl moms.

GRANLUND, M & OLSSON, C. (1998). Familjen och habiliteringen - kurshandledning. 39 sidor. Pris 100 kronor inkl moms.

GRANLUND, M., STÉENSON, A-L., ROLL-PETTERSSON, L., BJÖRCK-ÅKESSON, E., SUNDIN, M., & KYLÉN, A. (1999). Elever med flera funktionsnedsättningar i särskolan - utbildningens effekter och effektivitet. 518 sidor. Pris 250 kronor inkl moms.

GÖRANSSON, K. (1982). Hur förståelsen av verkligheten utvecklas. ala/ Handikappinstitutet.50 sidor. 45 kronor inkl moms.

GÖRANSSON, K. (1985). Att skriva lätt. Utvärdering av Nyhetstidningen 8 SIDOR. 94 sidor. Pris 40 kronor inkl moms.

GÖRANSSON, K. (1995). De liknade varandra men inte mer än andra. Doktorsavhandling i pedagogik. 378 sidor. Pris 250 kronor inkl moms.

GÖRANSSON, K. (1999). Jag vill förstå - om eleven, kunskapen och lärandet. 242 sidor. Pris 230 kronor inkl moms.

GÖRANSSON, K. & STEENSON, A-L. (2000). Om alla är lika skulle det inte vara roligt. Att bygga en skola - samverkan mellan särskola och grundskola. 160 sidor. Pris 350 kronor inkl moms.

GÖRANSSON, K. (2002). Barn som blir elever- om olikheter, undervisning och inkludering. 235 sidor. Pris: 180 kronor inkl moms.

GÖRANSSON, K. & HEDMAN-HALLIN, L. (1983). Hjälpmedel till

begåvningshandikappade. ala/Handikappinstitutet. 91 sidor. Pris 55 kronor inkl moms.

GÖRANSSON, K., & WALLGREN, A. (1982) Ett informationsmaterial om begåvningshandikapp.
1. Vem är Peter? - En beskrivning av helhetssynen. 30 sidor. Pris 45 kronor inkl moms.
2. Varför gör vi det vi gör? - En psykologisk beskrivning av människan. 38 sidor. Pris 45 kronor inkl moms.
3. Hur förstår vi och varför? - Om begåvning och begåvningsutveckling. 44 sidor. Pris 45 kronor inkl moms.

4. Känsla - vilja - uttryck - Om hur vi fungerar känslomässigt. 31 sidor. Pris 45 kronor inkl moms.
5. Kort om kroppen - En biologisk beskrivning av människan. (Göransson, K., Wallgren, A., & Bergman, S.) 31 sidor. Pris 45 kronor inkl moms.
6. Kort om omsorger förr och nu fram till 1980. 21 sidor. Pris 45 kronor inkl moms.

GÖRANSSON, K., & WALLGREN, A. (1984). Två människor - Utvecklingsstörning - Pris 45 kronor inkl moms.
Handledning 70 sidor, 47 sidor, 33 sidor. 80 kronor inkl moms.

HILDÉN, A. (1990). Datorer för flerhandikappade elever i träningsskolan. 102 sidor. Pris 120 kronor inkl moms.

HYVÄRINEN,L., BJÖRKMAN, J., LINDQUIST, O., & STENSTRÖM, I. (1994). Synbedömning av barn och ungdomar på tidig utvecklingsnivå. 127 sidor. 100 kronor inkl moms.

HYVÖNEN, L., & KYLÉN, G. (1977). Bengt. En gravt utvecklingsstörd på institution. En beskrivningsmodell. 50 sidor. Pris 20 kronor inkl moms.

KANOLD, A., red. (1976). Vård och värderingar. 100 sidor. Pris 20 kronor inkl moms.

KYLÉN, G. (1974). Psykiskt utvecklingshämmades förstånd. Doktorsavhandling i psykologi. 296 sidor. Pris 150 kronor inkl moms.

KYLÉN, G. (1978). Personlighetsstruktur och personlighetsdynamik. 27 sidor.

Pris 45 kronor inkl moms.

KYLÉN, G. (1978). Institutionsboendets psykologiska effekter på utvecklingsstörda. 99 sidor. Pris 60 kronor inkl moms.

KYLÉN, G. (1979). Helhetssyn på människan. 48 sidor. Pris 50 kronor inkl moms.

KYLÉN, G. (1979). Jag, du och materien. 49 sidor. 55 kronor inkl moms.

KYLÉN, G. (1981). Begåvning och begåvningshandikapp. 40 sidor. Pris 45 kronor inkl moms.

KYLÉN, G. (1981). Begåvning hos utvecklingsstörda. 24 sidor. Pris 25 kronor inkl moms.

KYLÉN, G. (1983). Samspel, handikapp och hjälpmedel. 39 sidor. Pris 45 kronor inkl moms.

KYLÉN, G. (1985). En begåvningsteori. 42 sidor. Pris 70 kronor inkl moms.

KYLÉN, G. (1986). Helhetsstruktur, helhetsdynamik och helhetsutveckling. 38 sidor. Pris 70 kronor inkl moms.

LINDSTRÖM, E., & WENNBERG, B. (1993). Datorn på dagcentret. 88 sidor. Pris 100 kronor inkl moms.

LINDQUIST, O., & EKWALL, S. (1995). Mål och metoder. 102 sidor. Pris 80 kronor inkl moms.

NELSON-LINDROTH, B. (1978). Att uppleva, minnas och känna igen. 202 sidor. Pris 100 kronor inkl moms.

OLSSON, C., & GRANLUND, M. (1989). Samspel - lekar och aktiviteter som utvecklar kommunikation. 66 sidor. Pris 65 kronor inkl moms.

OLSSON, C, BERGQVIST, C & MYRBERG T. (2006). Ninjakoll. DVD samt lärarhandledning. 44 s. 580 kronor inkl moms.

PETTERSSON, B-M. (2000). Hur kommunicerar vi med varandra? 48 sidor. 90 kronor inkl moms.

ROLL-PETTERSSON, L. (1992). Barnets funktionsnedsättning - Familjens behov. 85 sidor. 85 kronor inkl moms.

ROLL-PETTERSSON, L. (1996). Föräldrar med begåvningshandikappade skolbarn berättar om sina känslomässiga upplevelser. 45 sidor. Pris 50 kronor inkl moms.

RØREN, O. (1983). Att arbeta med samlevnadsfrågor. 65 sidor. Pris 40 kronor inkl moms.

RØREN, O. (1988). Begåvningsnedsättning Sexualitet Samlevnad. 74 sidor. Pris 45 kronor inkl moms.

RØREN, O., & WINLUND, G. (Red) (1989). Mötet mellan föräldrar och personal. 100 sidor. Pris 110 kronor inkl moms.

STRANDMARK, K. (1977) Tistlarna. 63 sidor. Pris 20 kronor inkl moms.

SVENSSON, L. (2003) Varför går du till jobbet? 166 sidor. Pris 130 kronor inkl moms.

SÖDER, M. (1978). Anstalter för psykiskt utvecklingsstörda. En historisk-sociologisk beskrivning av utvecklingen under tiden 1866-1944. 182 sidor. Pris 50 kronor inkl moms.

THORSSON, L. (1991). Kommunalisering av särskolan. Utvärdering av försöksverksamhet i Södertälje. Pris 60 kronor inkl moms.

WINLUND, G., ROSENSTRÖM BENNHAGEN, S (2004). Se mig! Hör mig! Förstå mig! Pris 165 kronor inkl moms, 250 kronor video, 400 kronor bok och video.

Bokbeställningar kan skickas till: stiftelsen.ala@ala.fub.se

Stiftelsen ala
Gävlegatan 18 C
113 30 Stockholm

tel 08-508 866 86

ISBN 91-7670-006-2
© Stiftelsen ala, 2008

Stiftelsen ala
Gävlegatan 18 C
113 30 Stockholm

tel 08-508 866 86

ISBN 91-7670-006-2
© Stiftelsen ala, 2008